

УДК 398.33.2(477.85)

Олександр Кожолянко,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
Чернівці (Україна),
alexkozholianko@gmail.com

**БУКОВИНСЬКІ ВЕЛИКОДНІ
ПИСАНКИ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ**

Key words: *egg, attribute, saint, ceremony, art, color, canning, museums.*

**Kojolianko Alexander. BUKOVYNA EASTER
PYSANKY: HISTORY AND CONTEMPORANEITY**

The personal touches of Bukovyna pysankarstva are investigational in the article. Character of ornamenting of pysanok, methods of their making and change, that took place in Bukovyna pysankarstvi in the last centuries, is shown. History and today's use of pysanok are shown on Bukovyna. It is traced, that Bukovyna pysankarstvo from the distant past and to our days saved old ceremonial magically-cult maintenance, purchasing in XX - at the beginning XXI of century of artistic character. With claim of christianity, becoming one of symbols of Sunday of Jesus Christ, pysanka became on Bukovyna an attribute and the Easter rite/pl.

Розписування яйця започатковано в далекому минулому. У багатьох народів світу розмальовані яйця були символом весняного відродження. Ними заворожували врожай, приплід худоби, здоров'я людини, шанували покійників, вітали життєдайне весняне сонце.

Писанки є дохристиянським атрибутом великодніх святкувань. В історико-етнографічній літературі питання походження писанок намагались з'ясувати західно європейські вчені, починаючи з XVII ст. протягом кількох століть. Цим питанням займалися Ріхтер, Краскій, Ердман, Вундерліх, Кольбе, Довгирд та ін. В Україні дослідженням писанок в XIX ст. займалися Ф. Вовк¹, А. Свидницький², М. Сумцов³. Останній зазначав, що яйце отримало важливе релігійно-обрядове і символічне значення задовго до християнства у повір'ях і побуті давніх цивілізованих народів як символ сонця: "Возвеличення яйця було обумовлене думкою про весняне відродження сонця, а разом з ним усієї творчої сили природи"⁴.

У дослідженні писанкарства науковці виділяють три періоди. Перший охоплює проміжок часу від 1861 до 1920 р., коли в українській літературі з'явилися перші праці етнографів, істориків, дослідників старовини в Австро-Угорській та Російській імперіях (О. Косачева, П. Чубинський, М. Сумцов, М. Кордуба, С. Кулжинский та ін.). Другий період – 1920–1980-ті рр. (В. Тарковецький,

В. Щербаківський, Д. Горняткевич, Д. Таранущенко, І. Гургула та ін.). Третій – Етнографічні праці українських дослідників з початку 1990-х рр. і до наших днів (Л. Атлантова, О. Соломченко, Л. Суха, Г. Шовкопляс, О. Ляшенко та ін.) Особливо потрібно відзначити дослідження українського писанкарства у кінці XX – початку XXI ст. В. Ткаченка⁵.

Проте багато питань розвитку регіонального писанкарства (Буковинського Поділля, Буковинської Гуцульщини) у науковій літературі вивчені недостатньо (питання орнаментики, символіки, матеріалу, техніки писанкарства, консервації писанок та ін.).

Відомо, що у давнину писанки писали на гусячих, качах, журавлиних і курячих яйцях. Оскільки птах є вісником весни, вісником життєдайного сонця, то через яйця він ніс людям радість пробудження природи, радість життя. Яйце уже в давні часи стало символом Сонця-Весни. Яйце було амулетом, через який людина прагнула повернути до себе добрі сили і відвернути злі.

Оскільки писанці надавалась така важлива функція, як завороження і магічність, то і її виготовлення було обставлено рядом ритуалів. Писати можна було лише в певний час доби і при відсутності спостерігачів. Перед початком роботи виголошувалась молитва, спрямована у бік сходу сонця. При писанні промовлялись слова-замовляння, які мали надати писанці

чудодійних властивостей.

На Буковині писанки писали протягом 40 днів посту, але саме писанкарськими вважались два тижні перед Великоднем⁶.

Дослідники нарахували понад сто символічних малюнків на писанках, і кожен малюнок має своє магічно-символічне значення⁷. Навіть фарби теж мали певне символічне значення.

Великодні писанки можна поділити на декілька груп за виконаними на них візерунками: символічні, рослинні, тваринні, з мотивами господарського життя, обрядові, християнсько-релігійні (від часу впровадження християнства та його утвердження з кінця XIX ст.).

З початку XX ст. на буковинських писанках з'явилися мистецькі композиції, в яких відображаються інтимно-побутові сцени життя, господарських занять: полювання, випас худоби та ін.⁸

Щодо способів виготовлення писанок на Буковині, зустрічались писанки воскової техніки виконання (нанесення воску на яйце кисткою (гисткою, кирсткою), мальованки (розмальовані щіточкою різнокольоровими фарбами), шкрябанки (пофарбоване яйце в один колір "прошкрябують" гострим предметом, виводячи різні узори).

Новітнім способом виготовлення різнокольорових писанок є вільне фарбування фарбами (сухі фарби різних кольорів розмішують, накладають на яйце і зверху на фарбу ллють трохи води, яка розчиняє фарби і тягне лінії різних кольорів від одного краю яйця до іншого). Останній спосіб виготовлення писанок з'явився вперше у 80-х рр. XX ст. у Нижньому Буковинському Попрутті (с. Топорівці)⁹.

Особливо красивими і неповторними є гуцульські писанки. На писанках, виготовлених у Буковинських Карпатах, переважає геометричний орнамент. У різних візерунках відтворюються образи сонця, зірок, поля, блискавки тощо. Рослинні мотиви тут зустрічались дуже рідко. В орнаменталі писанок 30–50-х рр. XX ст. став відчутним вплив вишивальних узорів, що продовжується і донині. В сучасному гуцульському писанкарстві значна частина писанок тематично відтворює природу – усі чотири пори року, а особливо весну з її яскравою зеленню і розмаїттям квітів. Зображуються гілки дерев, польові квіти, гірські пейзажі.

Серед майстрів-писанкарів Буковинської Гуцульщини прославилися своїм не повторним мистецтвом воскового розпису Ганна Вережак з Яблуниці, Параска Лахман з

Конятина, Васирина Фрей, Марія Григоряк з Мариничів, Марія Господарюк з Розтік, Васирина Сумаряк з Усть-Путили, Наталія Скидан з Селятина, Мелана Пилипко, Євдокія Том'юк з Довгопілля, Євдокія Нестор з Малого Дихтинця, Аксинія Чокан з Тораків та багато інших¹⁰.

Кожна писанкарка виконувала щорічно до свята Великодня від кількох десятків до кількох сотень писанок. Так, наприклад, М. Огородок зазначає, що бували роки, коли згадувана вже А. Чокан з с. Тораки "до Великодня писала по 500 яєць. І що характерно – писанки не повторювали одна одну"¹¹.

Мариничівські писанки (с. Мариничі Путильського району) у колористиці червоно-жовті, переважно на чорному тлі. Переважають також білі лінії. Найявний і червоний колір, але іноді вкраплюється незначна частина рожевого, голубого чи яскраво-зеленого кольору. Колір тут відіграє важливу роль як ефектний засіб емоціонального впливу. Писанкарки приділяють велику увагу врівноваженню кольорових плям на зображуваних предметах, орнаментах, квітках. Але це врівноваження зводиться не тільки до пропорційної "вагомості" розташування кольорових плям у композиції, саме розміщення кольорів у межах зображення робить таке, при якому жодна з частин не здається перевантаженою кольором, який би заважав сприйняттю писанки в цілому. Мариничівські писанки до середини XX ст. характеризуються збереженням традиційних кольорів протягом століть. У 80–90-х рр. XX ст. поширилось застосування зеленого й блакитного кольорів, що збагатило мистецьку палітру мариничівських жінок-писанкарок.

У гуцульському писанкарстві особливої майстерності досягли дихтинецькі (с. Дихтинець Путильського району) майстрині у виконанні зооморфних мотивів. Цей вид орнаменту переважає тут над рослинними візерунками. У трактуванні образів тварин у другій половині XX століття помітне намагання передати рухи оленів, коней та птахів¹²; інколи навіть традиційній композиції з конем чи оленем біля дерева писанкарки надають пейзажно-сюжетного забарвлення.

Протягом XX століття колорит гуцульських писанок зазнав певних змін. На початку століття активно поширилось поєднання жовтого та червоного кольорів на глибокому червоному тлі. У 50–80-ті роки жовті і червоні кольори часто влаштовуються на чорному тлі. Щодо зеленого кольору, то він вживався епізодично.

Що стосується самої орнаменталії, то на писанках гірської частини Вишницького району часто зустрічаються геометричні мотиви: квадратики, трикутники, часом смєречки або гілочки, та обов'язковим ще є безконечник, який здавна був властивий українським писанкам¹³. Безконечник уособлює вічне буття, тобто вічно буде кінь бігати, смєреки зеленітимуть, а родина, що святкує, буде вічно жити в зелених горах Карпатах.

Писанки села Плоска, що на Буковинській Путильщині, мають більш спрощений орнаментальний декор, що проявляється як в елементах орнаментальних мотивів, так і в композиційній будові візерунків. Переважають поясно-полюсні композиції з простими ромбічними укладами поясів і розетками та розбивка на два бічних поля з різними варіантами хрестових мотивів.

Часто колорит гуцульських писанок будується на зіставленні жовтих та зелених кольорів на жовтому або коричневому полі. Деколи ці основні кольори доповнюють червона та фіолетова фарби¹⁴.

У писанкарстві буковинських гуцулів долини річки Черемошу (Білого і Чорного) можна побачити впливи сусідніх гуцульських сіл (Стебні, Довгопілля, Біла Березка) Верховинського району Івано-Франківської області. Тут часто зустрічається колорит жовтих, червоних або оранжевих кольорів на чорному тлі. У другій половині ХХ і на початку ХХІ ст. частіше, ніж у ХІХ ст., застосовується використання рослинних мотивів. Тенденція підбору кольорів у написанні писанок перегукується з кольорами народних костюмів цих сіл. Так, у Конятині в традиційному народному одязі переважають яскраві кольори, а у с. Дихтинець в одязі спостерігається збіднення кольору, тому писанки дещо темніших тонів. Подібні залежності орнаменталії одягу і писанок спостерігаються і в інших районах Гуцульщини¹⁵.

Село Підзахаричі на Путильщині відоме як центр народної творчості. Тут виготовляють гуцульські кептарі, вишиті сорочки, взуття-постоли, пояси-череси та інші речі, які за досконалістю виготовлення і прикрашанням досягли рівня високохудожніх речей. Щодо писанкарства, то підзахарецькі писанки мають переважно геометричну орнаменталію. Простоті побудов орнаментальних мотивів відповідає і невігадливність композиційних розподілів писанок на бічні поля. Поширені різні варіанти хрестоподібних мотивів, трикутники, зірки, кільця. У сучасному восковому розписі досить часто

домінуючими мотивами стають зооморфні образи: оленя, птаха, риби. При цьому олені зображуються парами по чотири або по вісім. Овальні чи прямокутні поля з досить експресивними зображеннями тварин отримують обрамлення багаторядної геометричної орнаменталії. Колорит писанок початку ХХІ ст. має жовто-білі кольори з локальними плямами зеленого і фіолетового. Всі ці кольори виступають на коричнево-вишневому фоні. Колористика сучасних писанок доповнюється ще й червоним кольором. Відомі писанкарі цього села: Бойчук Ганна, Бойчук Василя, Касіян Марія.

Геометричною орнаменталією виділяються писанки с. Усть-Путиля, що розташоване в місці злиття річок Білого і Чорного Черемошів. Окреслені виразним білим контуром, присутні мотиви ускладнених хрестоподібних побудов різноманітних трикутників-зубців, геометричних розеток-зірок, дзвіночків. Колористика будується на зіставленні жовтих і білих кольорів на коричневому чи теракотовому фоні. В орнаменталії писанок 60–90-х років ХХ ст. спостерігаються впливи вишивальних узорів. Ця тенденція характерна і для творчості майстрів першого десятиліття ХХІ ст. Серед них особливо виділяються писанкарки П. Годосійчук, Г. Шинкарук, Г. Фокшек з с. Дихтинець. Їх писанки вражають яскравістю колориту і витонченою майстерністю у побудові композицій та орнаментальних мотивів. У розписах цих майстринь найбільше проявляється традиційна для села кольорова гама¹⁶.

У писанках с. Дихтинець поряд з ширшою манерою виконання розпису зустрічаємо і каліграфічно тонкі розписи, побудовані на ритмічному зіставленні стрічок, укладених із краткованих трикутників і ромбів, при домінуючих мотивах складного прямого хреста та “вітрячка”¹⁷. Колорит стриманий, у наборі жовто-оранжевих та білих кольорів на чорно-бордовому тлі. У сучасних писанках гама кольорів ширша.

Щодо писанок с. Черногузи, що розташоване біля підніжжя Карпатських гір, то тут переважають мотиви хреста на бічних полях. Інколи це хрестики простої будови з центральним ромбом і бічними трикутниками, частіше це ускладнена комбінація прямого хреста з косим. Поширені різноманітні розетки, більші за розмірами мають назву “ружки”, менші – “зірки”. Рослинна орнаментика представлена типовими мотивами: “смерічка” та “фасольки”. Колорит вирішений у жовто-білих фарбах з локальним

введенням зелених плям. Фон витримано у бордових або чорних кольорах. В останньому варіанті чорний колір пом'якшують великі бордові плями "капанок".

Село Виженка Вижицького району славне майстром писанкарства М. Фірчуком, який не тільки досконало володів технікою воскового писання, а й відзначився винайденням оригінального способу консервації писанок для довгого зберігання¹⁸. Спосіб консервації писанок при допомозі клею ПВА та деревної стружки був запатентований майстром і ним користуються зараз багато музеїв країни і зарубіжжя¹⁹. В орнаменті писанок с. Виженка поряд із традиційними геометричними мотивами, такими як складні ромбічні хрести та ромбічні рапорти з косими хрестиками, помітні впливи орнаментики Буковинського Підгір'я. Колористика писанок цього села витримана у жовто-білих та оранжево-білих барвах, які виступають на чорному тлі²⁰.

Велика колекція гуцульських писанок (близько 4 тисяч) зібрана у домашньому музеї М. Фірчука у с. Виженка.

Своєрідним центром сучасного воскового розпису є с. Розтоки. Витоки орнаментальних форм у цьому осередку тягнуться від давніх писанкових візерунків. Зокрема, відзначається в цьому селі писанкарка М. Господарюк. Особливий стиль писанкарства простежується як у розміщенні орнаментального декору, так і в золотисто-червоних барвах, підсилені зеленим кольором, які виступають на темно-бордовому тлі. Використання орнаментальних форм у традиційних мотивах, таких як "сорок клинців", "безконечник", можна зустріти в одязі, зокрема, у стрічкових поясах. Подібні орнаментальні мотиви зустрічаються і в інших районах України²¹. Поряд з геометричними формами вводяться у декор зооморфні мотиви "риби", "метелики" тощо.

Більш традиційні орнаментальні форми характерні для писанок села Банилів-Підгірний, яке розташоване біля підніжжя Карпатських гір Сторожинецького району Буковини. Тут поширені композиції з трикутників, класичний мотив "сорок клинців", мотив "очка", побудований зі складної комбінації трикутників. Різнокольорові трикутні клинці отримують несподівану назву "огірочки". Колорит вирішений в оранжево-білих кольорах на бордовому фоні.

У давні часи і до середини ХХ ст. на Буковині великодні писанки виготовляли за допомогою природних барвників. Для фарбування яєць використовували відвари яблуне-

вої та дубової кори, вільхових гілок, лушпиння цибулі, кропиви, квіти мальви, сажу тощо.

Колір писанок мав своє символічне значення. На Буковинській Гуцульщині найбільш поширеною була червона фарба, яка означала радість життя, любов, надію на одруження для молодих. Жовта фарба – це сонце, зорі і місяць, а господареві урожай, тепло, продовження роду. Зелена – весна, воскресіння природи, багатство рослинного і тваринного світу. Поєднання червоного кольору з білим означає пошану до духів предків, духів природи, подяку їм за охорону від злих сил. Чорний з білим колір – жалоба, повага до духів. Жовто-бронзова фарба означає Матір-Землю, її щедроту стосовно людини. Поєднання кількох фарб (чотирьох-п'яти) означає родинне щастя, мир, любов.

Молодь і люди старшого віку в давні часи йшли до священного гаю, де піснями, танцями-хороводами славили життєдайне сонце, котили по землі писанки і галунки (яйця, пофарбовані в один колір), закликаючи весну для швидшого її приходу.

Писанкою дівчата намагались заворожити хлопців, а господарі – урожай, приплід худоби, здоров'я всієї сім'ї. Писанкою вітали весняне сонце, з писанкою навесні виганяли перший раз худобу на пасовисько, нею віддавали пошану покійникам як на цвинтарі, так і при даруванні дітям, вважаючи, що діти є втіленням духів дідів-прадідів. Шкаралупу з писанки кидали на дах хати, на город та на воду з магічною метою. Писанки або їх шкаралупу прикопували у ріллю під час весняної оранки.

Отже, буковинське писанкарство від далекого минулого і до наших днів зберегло давній обрядовий магічно-культовий зміст, набувши у ХХ – на початку ХХІ ст. мистецького характеру. З утвердженням християнства, ставши одним із символів воскресіння Ісуса Христа, писанка стала на Буковині атрибутутом і пасхальної обрядовості.

ЛІТЕРАТУРА

- ¹ Волков Ф.К. Отличительные черты южно-русской народной орнаментики / Труды третьего археологического съезда. – К., 1878, с. 318-325.
- ² Свидницький А. Великдень у подолян // Основа, X-XII, 1861.
- ³ Сумцов М.Ф. Писанки. – К., 1891.
- ⁴ Там само, с. 5.
- ⁵ Ткаченко В. До питання про дослідження та історичний розвиток писанки / В. Ткаченко // Етнічна історія народів Європи. – К.: Стило, 1999; Ткаченко В. Писанкарство в Україні. 1910-

1980-ті рр.: історіографія / В. Ткаченко // НТЕ. – 2005. – № 2. – С. 92–97; Ткаченко В. Українське писанкарство кінця XIX – XX ст. / В. Ткаченко – К.: Міленіум, 2006. – 77 с.

⁶ Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – Т. 3. – Торонто-Вінніпег, 1962, с. 193.

⁷ Там само, с. 193-194.

⁸ Писанка на Путильщині. – Путила, 1994.

⁹ Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (1987 – 1990 рр.). Зберігаються у етнографічному музеї ЧНУ. – 1987. – Т. 2, с. 7-12.

¹⁰ Кожолянюк Г. Етнографія Буковини. – Т. 3. – Чернівці, 2004, с. 209.

¹¹ Писанка на Путильщині ..., вказ. праця, с. 42.

¹² Ільницький А. Писанка – історія нашого життя // Освіта України. – 1998. – 15 квітня, с. 5.

¹³ Оніщук О. Символіка української писанки. – Торонто, 1985.

Alexander Kojolianko. BUKOVYNA UN PÂQUES PYSANKY: UNE HISTOIRE ET UNE ACTUALITÉ.

Dans un article exploré un barres Bukovyna pysankarstvo caractéristiques. Désigné un caractère un ornament pysanok, un façons leur confection et un changement, dont accomplirent se dans Bukovyna pysankarstvo un siècles derniers. Désigné une histoire et un maintenant recours pysanok sur Bukovyna. Exploré, que Bukovyna pysankarstvo de un passé lointain et avant nos jours conserva un давній un rite contenu magique-cultuel, contracte dans XX - dans un commencement XXI cm. un caractère artistique. Avec une affirmation un christianisme, devient seul de un symboles un dimanche un Jesus Christ pysanka devint sur Bukovyna un attribut et un un pâques rite.

Un un clefs propos: *un œuf, un attribut, religieusement, un rite, un art, une coloration, une conservation, un musées.*

¹⁴ Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – К.: Наукова думка, 1987, с. 427.

¹⁵ Писанка на Путильщині ..., вказ. праця, с. 69.

¹⁶ Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. – 1990. – Т. 3. – С. 8.

¹⁷ Кожолянюк Г. Етнографія Буковини. – Т.3. – Чернівці, 2004, с. 212.

¹⁸ Там само, с. 211-212.

¹⁹ Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. – 1990. – Т. 3. – С. 2-8

²⁰ Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – К.: Наукова думка, 1987, с. 429.

²¹ Свята та обряди Радянської України. – К., 1971.

Кожолянюк Александр. БУКОВИНСКИЕ ПАСХАЛЬНЫЕ ПИСАНКИ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ.

В статье исследуются буковинские писанки, характер орнаментации писанок, способы их изготовления, изменения, которые произошли в буковинском писанкарстве. Показана история и сегодняшнее использование писанок на Буковине. Определяется, что буковинское писанкарство от далекого прошлого и до наших дней сохранило древний обрядовый магический культовый смысл, приобрета в XX - начале XXI в. художественный характер. С утверждением христианства, став одним из символов воскресения Иисуса Христа, писанка на Буковине остается атрибутом пасхальной обрядности.

Ключевые слова: *яйцо, атрибут, праздник, обряд, искусство, цвет, консервация, музей.*